SCURTĂ INTRODUCERE ÎN DOMENIUL ELEMENTELOR MOȘTENITE DE LIMBI EUROPENE DIN IDIOMURI PREISTORICE EGIPTOIDE AVÂNDU-ȘI ORIGINEA ÎN SEMILUNA FERTILĂ

ADRIAN PORUCIUC (Iași)

1. Preocupările autorului de față în domeniul avut în vedere de către acest articol s-au reflectat deja, deși la scară redusă, în volumul *Archaeolinguistica* (Poruciuc 1995, vezi mai ales pp. 37-39), precum și într-o serie de articole care au abordat fondul onomastic de substrat. Dintre acestea, Poruciuc 1997 (articol bazat pe comunicarea prezentată la al VII-lea Congres International de Tracologie, Constanța-Mangalia-Tulcea, 1996) pune direct problema provenienței unui întreg stoc de antroponime egeo-balcanice (de substanță pre-indo-europeană) din idiomuri care își aveau originea în Semiluna Fertilă (SF - prescurtare care nu are de-a face cu nimic științifico-fantastic), acea zonă mesopotamiano-anatoliano-levantino-egipteană fiind luată în considerație ca tărâm de baștină al "revoluției agricole" neolitice. Spuneam, printre altele, în articolul respectiv (p. 219), că din acele idiomuri preistorice au supraviețuit (cu toate nenumăratele pierderi de limbă intervenite între timp) nu doar nume proprii, transferate natural de la baza demică a "pământenilor" neolitici-eneolitici la "infiltrați" sau cuceritori ulteriori, ci și obișnuințe articulatorii, vocabular comun și chiar elemente morfosintactice.

2. În ce privește posibila obiecție că ar fi imposibil de făcut constatări lingvistice credibile cu privire la idiomuri demult dispărute, rămase fără moștenitori ("genealogici") și fără atestări în scris, sugeram, tot în articolul pomenit, că cel puțin o limbă bazată în principal pe fondul glotic al Semilunii Fertile neolitice ne-a lăsat nu doar atestări scrise, ci și un moștenitor încă în viață. Este vorba de *vechea egipteană*, (interpretabilă, în termeni tradiționali, ca idiom originar hamitic, asupra căruia s-a exercitat o succesiune de puternice influențe semitice) și de prelungirea ei, până în vremurile de azi, *limba coptă*. Susțin și aici, cu tărie, că: studierea unor importante elemente pe care egipteana le are în comun cu limbile indo-europene, *mai ales cu cele din Europa*, ne poate deschide o importantă cale spre (tipul de) idiomuri vorbite de mediteranoizii care au adus agricultura timpurie, cu toate implicațiile ei, din Orient în spațiul balcano-danubian, de unde noul sistem de subzistență s-a răspândit apoi, atât prin colonizare, cât și prin aculturație, practic pe întregul continent.

3. Dintr-un punct de vedere abstract-teoretic, fenomenele glotogenetice implicate de discuția de față sunt mai greu de înțeles în perspectiva mai vechilor principii ale neogramaticienilor germani și ai urmașilor direcți ai acestora. Specialiștii din categoria respectivă au susținut nu doar manifestarea unor "legi fără excepții" în evoluția limbilor, ci și un principiu aproape exclusiv *genealogic* în explicarea genezei complicatului fenomen indo-european. Cum spuneam și cu alte ocazii (cf. Poruciuc 1985: 58-59), nu se cuvine să privim familia de limbi indo-europene doar ca pe o ramificare din ce în ce mai complexă bazată pe un singur "trunchi" originar (așa cum vedea, în secolul trecut, A. Schleicher și mai văd unii și acum). Limbile indo-europene cel mai timpuriu scrise (hitita și greaca) apăreau de la bunul început al ării lor ca rezultate din *confluențe* ale unor fonduri proto-indo-europene și a unora de substrat pre-indo-european local (anatolian, respectiv egeo-balcanic). În hitită și greacă este, fară nici o îndoială, detectabil în primul rând material glotic de găsit și în alte limbi indo-europene istorice. Acel material se datorează foarte probabil perpetuării prin urmași direcți ai intrușilor pastoral-stepici, care (potrivit unor foarte serioși savanți, precum Gimbutas, Martinet, Mallory și alții - vezi lista bibliografică) și-au început expansiunea după perioada de domesticire a calului (în jur de 4500 î.Hr.) și au făcut-o cu mai mare intensitate după generalizarea folosirii vehiculelor pe roți (care au permis ca nu doar cete de tineri războinici, ci grupări tribale în întregimea lor să se

THRACO-DACICA, tomul XIX, nr. 1-2, București, 1998, p. 7-14

deplaseze pe distanţe foarte mari în intervale relativ scurte de timp). Dar, pe lângă acea substanţă proto-indo-europeană, hitita şi greaca au nenumărate elemente, funcţionale şi bine integrate structural, moştenite de la strămoşi antropologici pre-indo-europeni, cu precădere de la agricultorii sedentari ai Vechii Europe, peste care s-au suprapus alogeni stepici, atât în Anatolia, cât şi în sud-estul european.

4. Pentru un caz mai concret, care ne interesează direct, deja Dečev (1952) sugera că fonologia tracă trebuie înţeleasă ca o ajustare (*Anpassung*) a sunetelor cuvintelor indo-europene (de superstrat) la sistemul fonologic al unei limbi ne-indo-europene locale, care putea fi, după el, "etrusca sau un idiom direct înrudit cu ea" (p. 115). Dečev sugera deci o echivalenţă între o limbă ne-indo-europeană atestată (dar practic rămasă fără o descifrare credibilă), anume etrusca, şi substratul lingvistic de bănuit în eneoliticul balcanic la momentul pătrunderilor mai semnificative ale stepicilor nord-pontici proto-indo-europeni, pe care savantul bulgar îi considera a fi fost de tip "iranoid" (aş zice mai degrabă "scitoid"). Se poate adăuga aici că, în cadrul complexului substratic egeo-balcanic, nu se vorbea, desigur, o singură limbă, ci exista mai curând o uniune glotică de tipul celei balcanice de azi. Idiomurile acelei uniuni trebuie să fi avut în comun (având în vedere deja menţionatele curente demice fundamentale ale neoliticului şi eneoliticului sud-est european, legate în primul rând de spaţiul anatolian-levantin) un important fond moştenit de la mediteranoizii agricoli primordiali, fond ce asimilase şi unele elemente de la precursorii mezolitici locali, ca şi de la intruşi mai importanţi ai epocii cuprului şi bronzului incipient. Mai simplu, fondul glotic al Europei sud-estice la momentul primelor impuneri de idiomuri proto-indo-europene (să zicem cca. 4000-3000 î.Hr.) se prezenta deja ca rezultat al confluenţelor datorate unei succesiuni de contacte şi suprapuneri interetnice. Baza demică mediteranoidă s-a menţinut însă, iar prin ea s-a perpetuat şi o masă de elemente de limbă caracteristice Semilunii Fertile, de unde veniseră grupuri de agricultori timpurii ai mileniilor VII-VI î.Hr. (când, datorită trecerii la agricultură, s-a produs de fapt şi o creştere accelerată a populaţiei în zonele implicate).

5. Pentru introducerea de faţă, o reală încurajare au reprezentat-o mai multe comunicări (în special arheologice, dar şi lingvistice) prezentate la două întruniri internaţionale organizate la Muzeul de Istorie din Piatra Neamţ (un din ce în ce mai important centru de studii interdisciplinare privitoare la pre- şi proto-istoria Europei sud-estice), anume colocviile intitulate *Fenomenul indo-european în Europa estică* (1994), şi mai ales *Componenta pre-indo-europeană a lumii trace - Complexul cultural Cucuteni-Tripolie* (1997). Titlul al doilea arată că (în contradicţie, de exemplu, cu şcoala bulgară tradiţională, bazată cu precădere pe opiniile lui V. Georgiev, care considera că în Balcani s-a vorbit indo-europeană cel puţin începând din neolitic), în cadrul şcolii indo-europenistice din România, s-a cristalizat ideea că populaţia locală a eneoliticului cucutenian (aş zice şi gumelniţean) vorbea idiomuri pre-indo-europene, din care au fost perpetuate multe elemente până în epocile bronzului şi fierului timpuriu, când se poate considera că se închega identitatea etnică a tracilor aşa cum au fost prezentaţi ei în cele mai timpurii consemnări istorice. Ţinând seama de principiile glotogenetice (cu precădere poligenetice şi confluenţiale) propuse aici, putem afirma: componenta glotică pre-indoeuropeana perpetuată de idiomurile tracice (de la care, pentru perioada antică, avem atestări aproape exclusiv onomastice) ar trebui să aibă în comun cu alte limbi europene o sumă de elemente comparabile cu unele atestate în vechea egipteană, privită ca idiom al unor urmaşi direcţi ai primilor agricultori mediteranoizi ai Semilunii Fertile. Să vedem, mai concret, recurgând aici la un număr minim de exemple, cam ce ar putea să conţină fondul glotic în discuţie.

6. Sugeram mai sus că, în domeniul elementelor de limbă ce pot fi perpetuate, oricât de disparat, în condiţii de semnificativă continuitate demică într-o anume zonă (precum cea egeo-balcanică), ne putem aştepta să descoperim semne de continuitate în sistemul de *obişnuinţe articulatorii*, de o vârstă mai mult decât respectabilă. Cu altă ocazie (Poruciuc 1995a), observam că anumite "alternanţe" sau "oscilaţii", de tipul celor considerate de Furnée (1972) ca tipic "pre-greceşti", se pot deduce şi din atestările tracice, dar sunt vizibile şi în aspecte particulare ale unor limbi balcanice moderne, precum albaneza şi româna. Aici mai pot adăuga şi că asemenea alternanţe au corespondenţe clare nu doar cu aspecte tracice dintre cele pe care Dečev (1952) le considera a fi efecte ale unei "mutaţii consonantice" (*Lautverschiebung*) datorate sistemului articulatoriu "etruscoid" de substrat, ci şi cu aspecte fonologic-articulatorii (precum "indiferenţa" faţă de sonoritatea consoanelor oclusive, sau alternanţa /b/m/ - cf. teonimul tracic *Bendis/Mendis*) manifeste şi în vechea egipteană. Printre altele, se "întâmplă" ca tocmai anumite cuvinte

egiptene atestate cu variante ce reflectă oscilaţii ca cele pomenite mai sus pot lămuri etimologic anumite cuvinte europene obscure (fie ele latine, germanice, sau chiar româneşti de substrat).

7. De exemplu (pentru o concisă ilustrare a afirmaţiilor de mai sus), egipteana are un radical monosilabic (productiv şi la nivel onomastic, după cum reiese din Poruciuc 1997) ce apare ca *ba* în dicţionarul Wallis Budge (a cărui metodă tradiţională de transcriere a hieroglifelor o voi folosi în continuare). Noţiunile la care se referea acea silabă-radical erau "lovire, izbire, rupere, forţare, tăiere", de la el provenind în mod evident atât extensiunea intensivă-reduplicativă, tipic egipteană, *baba* 'a folosi forţa', cât şi derivate cu un sufix dental (şi el tipic egiptean) precum cele transcrise *bait* 'tăietură' şi *bat* 'creangă'. Pentru că am pomenit de alternanţe precum surd/sonor (aici /p/b/) şi "tracoida" /b/m/, voi mai afirma că membrilor cu /b/ iniţial din familia egipt. *ba* se cuvine să le alăturăm pe unii cu /p/, precum *pet* 'toiag, sceptru' (a nu se uita că *e* s-a folosit în transcrieri moderne, ca vocală convenţională, în cazuri în care hieroglifele nu transcriau decât consoane), *pett* 'a rupe, a zdrobi' (probabil cu geminare expresivă), sau reduplicativul *petpet* 'a doborî în bătaie' (moştenit, după dicţionarul Wallis Budge, de copt. *pottet*). Dar, pe linia alternanţelor pe care le putem numi de substrat SF, se cuvine inclus în aceeaşi familie şi *matu* 'toiag, băţ, baston'.

8. Toate cele de mai sus ar putea rămâne la nivelul unei discuţii exclusiv egiptologice, dacă o limbă europeană precum latina nu ar conţine, printre altele, un cuvânt ca *battuō*, *-ere* (cu prelungiri romanice - cf. rom. *a bate*). Cuvântul, pentru care nu s-a găsit vreo etimologie credibilă ("pas d'origine connue", după dicţionarul Ernout/Meillet), avea şi sensul obscen al lui *fut(t)uō* (şi acesta apărând uneori cu o "consoană geminată expresivă" caracteristică termenilor latini "populari" şi "tehnici"). Nu numai că lat. *battuō* corespunde (ca sens, ca şi prin sufixul dental fosilizat) familiei de cuvinte egiptene menţionate mai sus, ci există, după observaţiile pe care le-am făcut până acum, şi corespondenţe ale lor în alte limbi europene: a se vedea, de exemplu, v.irland. *maid-* 'a bate, a rupe' (> *maidm* 'înfrângere'), m.eng. *patte* > eng. *pat* 'a lovi uşor' (considerat în dicţionare a fi onomatopeic!) şi, deloc de neglijat, rom. *Băţ* şi *bâtă*, marcate cu "et. nec." în DEX (formele ultimelor două cuvinte, cu trăsături arhaic-româneşti, cu greu ar putea fi explicate prin lat. *batt-*, deci ele ar putea proveni din substratul pre-roman al românei). Dar lucrurile nu se opresc aici. Materialul prezentat mai sus poate lămuri, în mare măsură, şi foarte obscura relaţie dintre lat. *mateola* 'băţ, ciomag, mai' (de la care s-a reconstruit un **mattea* 'ciomag'), v.slav. *motyka* 'săpăligă' şi v.eng. *mattuc* > eng. *mattock* 'săpăligă' (la care să adăugăm rom. *Măciucă*, de la un mai vechi **mătiucă?*) - voi reveni cu o încercare de completare şi corectare a părerilor mai vechi privitoare la acea relaţie. Corespondenţa dintre, pe de o parte, familia egipt. *ba, bat, pett, matu* şi, pe de altă parte, complicata conexiune europeană lat. *battuō, mateola* - v.irland. *maid* - eng. *pat, mattock* - rom. *băţ, bâtă* (o relaţie pe care nu ne-am putea permite s-o considerăm nici ca simplă coincidenţă, nici ca bazată pe gloto-genealogie, sau pe împrumut) ar putea fi trecută cu vederea, dacă n-ar exista zeci de astfel corespondenţe egipto-europene, pe care le-am detectat deja şi care vor fi discutate cu alte ocazii. Voi mai da aici doar câteva alte exemple, de importanţă directă pentru ordinea de idei a paragrafelor de mai sus.

9. Pe plan ne-indo-european, merită menţionată existenţa unui egipt. *per* 'casă, locuinţă, aşezământ' (ca sinonim al său, neînrudit etimologic, exista şi egipt. *bait/pait/mait* "casă"- a se observa o deja discutată alternanţă -, cu corespondenţi semitici neîndoielnici, printre care şi termenul de la care provine numele literei fenico-greceşti cunoscută ca *beta*). Acel *per*, şi cu sensurile mai elevate de 'palat, centru de autoritate' apare (singur, sau ca prim membru în compuşi) în zeci de nume de localităţi vechi egiptene. Dacă am merge doar pe linia gloto-geneticii genealogice tradiţionale (care n-ar vedea vreo legătură semnificativă între egipteana hamitică şi substratul pre-indoeuropean al Anatolici şi Balcanilor) ar părea pură speculaţie sugerarea unei legături între egipt. *per (Per)* şi vestitul *Parnassos* grecesc. Totuşi, s-a făcut deja legătura dintre acel toponim şi vocabularul luvian atestat în Anatolia: după dicţionarul Chantraine, *Parna(s)sos* provine "d'un substrat", fiind pus în legătură cu toponime anatoliene în *-ssa* şi, după Laroche, cu un *Parnašša* bazat pe apelativul *parna-* 'casă', termen atestat în luviană şi hitită (dicţionarul Chantraine ne mai spune, tot acolo, că "il existe aussi une ville Parnassos au centre de l'Anatolie"). Ar fi deci suficient să punem în legătura luv. -hit. *parna-* 'casă' (ca probabil derivat de la un radical *par-*, cu un sufix *-na*) şi silaba-radical egipt. *per*, cu acelaşi sens. Nu se poate însă trece cu vederea că, deşi acel *Parnašša* al lui Laroche poate fi interpretat ca derivat pe teren anatolian, el seamănă izbitor cu un compus egiptean, *per-nesu* (*per* 'casă' + *nesu* 'rege'), care desemna palatul regal şi

care apărea şi ca toponim, cel puţin în cazul lui *Per-nesu* "nume al oraşului Saïs" (cf. Wallis Budge 1978, II: 989). Pe această filieră, numele Parnasului clasic, ca sediu al unor divinităţi (rămase nouă ca greceşti) putea deriva, într-un idiom de substrat cu fond SF, de la un compus cu sensul "casă regească" (sau "sanctuar"?). Nu e nevoie să recurgem aici la vreo idee bazată pe "cuvinte călătoare", sau pe vreun presupus împrumut din egipteană (unde *per-nesu* este un compus cât se poate de transparent) în vechi limbi anatoliene sau europene. Este suficient să luăm cu seriozitate în consideraţie rădăcinile SF comune şi confluenţele post-neolitice.

10. Să nu ne păstrăm însă doar la nivelul limbilor pre-antice şi antice timpurii, pentru că, de exemplu, egipt. *per* şi anatol. *par(na)* 'casă' au, cred, cel puţin o corespondenţă clară în latină (o "limbă indo-europeană puternic mediteranizată", după Pisani - cf. Poruciuc 1998: 24): a se vedea lat. *paries, parietis* (analizabil structural ca PR-T, cf. egipt. *perit* 'casă, pământul din jurul casei', ca derivat de la *per* 'casă'). De la cuvântul latinesc respectiv - după cum s-a considerat unanim şi credibil până acum - se trage genealogic rom. *Părete, perete.* Lat *paries* arată, în plan semantic, o vechime chiar mai mare decât egipt. *per* 'casă': cuvântul latinesc ne duce cu gândul la vreun strămoş al lui referitor mai degrabă la un adăpost "contravânt" primitiv, decât la o locuinţă propriu-zisă (ca să nu mai vorbim de palat sau sanctuar). În altă ordine de idei, dicţionarul Ernout/Meillet, s.v. *paries,* menţionează că acel cuvânt latinesc nu ar avea rude etimologice vizibile ("aucun rapprochement net"). Să observăm totuşi că s-ar putea face o legătură măcar cu trac. *-para,* prezent, ca un fel de "sufix toponimic", în numeroase nume de locuri (*Bessapara, Bendipara, Bousipara, Drizupara, Tranupara* etc.), atestate mai ales în ţinuturile tracilor de la sud de Dunăre. Dečev (1957, s.v. *-para, -phara, -pera*) menţiona mai întâi că, după Fick, trac. *para* ar fi însemnat "vad" (cf. grec. *-poros*), apoi că, după Tomaschek, termenul tracic respectiv ar fi derivat dintr-un radical indoeuropean **per-* "a traversa, a trece încolo şi încoace" (egipteana avea şi ea un *per* 'a purcede, a intra şi a ieşi'!). Tot Tomaschek observa că acel presupus indoeuropean **per-* dezvoltase şi sensul "a vinde", deci trac. *para* putea însemna "loc de adunare, piaţă" ("Sammelplatz, Marktort"). Mai departe, Dečev (1957) interpretează antroponimul trac. *Paradinios* ca derivat de la un toponim **Paradina,* ce ar fi însemnat "târg fortificat" ("befestigter Marktplatz"), iar pe trac. *Pardokos* ca având în compunere un prim membru bazat pe un trac. **Para,* echivalat cu grec. *agora.* Oricum vor fi stat lucrurile, nu putem neglija, măcar la nivel de ipoteză, posibilitatea ca trac. *-para* să nu se fi referit la "vad" (natural sau/şi comercial), ci pur şi simplu la "aşezare", dacă acceptăm o legătură cu lat. *paries,* şi mai ales cu egipt. *per* 'casă' şi luv.-hit. *par(na)* cu acelaşi sens (toate acestea reprezentând posibile prelungiri de substrat mediteran). Concret, un trac. *Bendipara* poate să fi însemnat, la origini, "casa (sanctuarul) zeiţei Bendis", iar Bousipara să fi amintit de "casele lui Bousas" *(Bousas, Bouzes* fiind antroponime tracice bine atestate), aşa cum trac. *Kokodiva* desemna iniţial "Cetatea lui Kokous" (vezi Poruciuc 1995: 280).

11. Situaţia prezentată mai sus sugerează deja că vocabularul egiptean poate avea corespondenţe nu *doar* cu termeni latineşti şi europeni ce nu se explică în plan general indoeuropean. Aş menţiona aici, în această privinţă, doar foarte semnificativa existenţă în egipteană a dubletului reprezentat de *men* 'a se opri undeva, a rămâne, a adăsta,. a persista' (cu destule derivate) şi un alt *men* cu sensuri ca 'socoteală, cugetare'. De această dată avem o izbitoare asemănare (care poate face fericit pe orice reprezentant al şcolii "nostratice") cu un dublet general indoeuropean, dacă ţinem seamă că indo-europeniştii clasici au reconstruit: (1) un **men* de la care se trag grec. *menō* (prezentat ca "verbe radical de structure archaïque" în dicţionarul Chantraine), lat. *maneō, remaneō* (> rom. a mânea, respectiv a rămâne), precum şi arm. *mnam* 'a rămâne' şi gal. *amynedd* 'răbdare'; (2) un alt **men,* de la care multe limbi indoeuropene au termeni referitori la "cuget" - cf. lat. *mens, -tis* (> rom. *minte*), avest. *mainyu* 'spirit', sau got. *munan* 'a fi gata să, a intenţiona'. Pe plan egiptean, ca şi pe plan indo-european, se poate considera că *men* 'a cugeta' reprezintă de fapt o extensiune semantică de la *men* 'a se opri, a adăsta', cu trecere prin faza intermediară 'a sta pe gânduri' (nu pot să nu amintesc, în acest context lingvistic-arheologic, de imaginea străstrămoşului care a *şezut* câteva milenii bune pe *gânduri* la Hamangia).

12. Prin ultimele exemple de mai sus, am făcut deja trecerea dinspre alternanţele ce reflectă o *fonologie de substrat,* spre domeniul *vocabularului,* fie al celui moştenit doar de anumite limbi *europene* din substratul (sau substraturile) pre-indo-europene mediterano-egiptoide (de foarte probabilă sorginte SF), fie al vocabularului mai general, pe care toată familia indo-europeană (cu ramurile ei principale, europene, anatoliene şi irano-

indiene sau ariene) le are cumva în comun cu egipteana (unele şi cu semitica). Corespondenţa egipt. *per* - lat. *paris* (- trac. *para*) nu trebuie luată în izolare, cum nu trebuie luată nici cea dintre dubletele *men* din egipteană şi indo-europeană. De asemenea, a rămâne doar în plan pur lingvistic, fără a apela şi la alte domenii, este deosebit de periculos (pericolul fiind de văzut cu precădere în unele serioase divergenţe de până acum dintre viziunile arheologice şi cele lingvistice cu privire la fenomenul indo-european). Ca să fiu mai clar, voi da următorul exemplu. Constatările arheologice privitoare la contactul dintre factorii pastoral-stepici (admisibili ca purtători de idiomuri ce aveau să stea la baza limbilor indo-europene istorice) şi sedentarii agricoli, atât în zona est-europeană, cât şi în Orientul Mijlociu şi Apropiat, *trebuie* să fie însoţite şi de deducţii lingvistice. Importante descoperiri arheologice indică, de pildă, că populaţiile proto-indo-europene erau cu precădere mobil-pastorale, iar acest aspect se reflectă cu destulă claritate în faptul că fondul lexical general-indo-european conţine numeroase corespondenţe în terminologia creşterii animalelor şi a mijloacelor de deplasare. De subliniat este existenţa, în importante limbi indo-europene, a unor denumiri ale *calului* provenite din aceeaşi rădăcină primară: lat. *equus,* grec. *hikkos/hippos,* v.irland. *ech,* v.eng. *eoh,* sanscr. *açvah,* avest. *aspō*). Remarcabili sunt, de asemenea, termenii indo-europeni comuni referitori la vehicule pe roţi: vezi lat. *rota* 'roată', v.germ. *rad* 'roată', lituan. *ratai* 'caruţă', sanscr. *rathah* şi avest. *raqō* 'car, vehicul'. Prin contrast, deja indo-europeniştii generaţiilor trecute (vezi dicţionarul Buck) scoteau în evidenţă lipsa unei terminologii general indoeuropene privitoare la agricultură. Chiar dacă, mai ales în prima parte a acestui secol, unii savanţi (notabil germanul H. Hirt) au încercat să-i derive pe *toţi* indo-europenii din agricultori europeni preistorici, argumentele lor nu mai pot fi astăzi acceptate.

13. În domeniul terminologiei agricole fundamentale există corespondenţe consistente doar între diversele subramuri *din Europa* ale familiei indo-europene, precum şi, pot adăuga acum, între acele subramuri şi egipteana veche, mai degrabă decât între ele şi "surorile" lor indo-europene asiatice. După cum reiese şi din vastul corpus de vocabular atestat al dicţionarului Buck, există, repet, comunitate semnificativă de terminologie agricolă la nivel european, nu şi general indo-european. Se ridică atunci întrebarea: de unde au preluat strămoşii indo-europeni ai europenilor actuali terminologia agricolă de găsit şi acum în fiecare colţ important al continentului nostru? Nu cred că este hazardat să răspund: au preluat-o iniţial mai ales din filtrul Cucuteni-Tripolie, prin care, practic, au avut de trecut toţi intruşii stepici ai eneoliticului (unii fiind asimilaţi de localnici, alţii izbutind să-şi impună limba şi obiceiurile proprii). Urmaşi direcţi ai acelor intruşi au pătruns tot mai adânc spre centrul Europei, purtând cu ei atât cunoştinţe agricole cucuteniene, cât şi terminologie, la origini ne-indo-europeană, legată de acele cunoştinţe (a nu se exclude nici posibilitatea ca în zone europene indo-europenizate mai târziu să fi existat populaţii pre-indo-europene locale având deja în uz termeni agricoli asemănători celor cucutenieni preluaţi de stepici). Prin urmare, se poate afirma că, dacă autohtonii de tip cucutenian, cu un important bagaj antropologic şi lingvistic de sorginte SF, erau deja demult - în mileniile V-IV î.Hr. - eminamente sedentari - agricoli, de la ei trebuie să se fi moştenit terminologia agricolă europeană care are corespondenţe cu cea egipteană (ca idiom al unor mediteranoizi specifici prelungirii africane a Semilunii Fertile). Deşi voi reveni, în articolele viitoare, cu ilustrări de detaliu (vezi mai sus şi termenii referitori la "beţe-săpăligi"), voi menţiona aici măcar câteva corespondenţe egipto-europene indubitabile, din domeniul terminologiei referitoare la cultivarea plantelor.

14. Seriei reprezentate de egipt. *sa* 'sămânţă, fruct' (cf. copt. *sowo* 'grâu') şi derivate ale sale - precum *sat* 'pământ, sol', *seth* 'sămânţă, a semăna, a procrea' (>copt. *sid*), *sut* 'grâu' , *sem* 'plantă, iarbă, recoltă', *ša* 'livadă', *šaša* 'o plantă', *šašat* 'semănătură', *šemes* 'spic de grâu' etc.- nu şi corespunde radicalul biconsonantic pan-semitic *zer-/zar-* 'sămânţă' (cf. Bergsträsser 1983: 212-213). În schimb, limbile indo-europene ale Europei *abundă* în ceea ce consider a fi evidente corespondenţe (chiar şi în ce priveşte extensiunile derivative cu sufixe arhaice) ale acelor termeni egipteni. Indo-europeniştii reconstructivişti au considerat că un important număr de termeni agricoli (indo)europeni se trag la origini dintr-un radical proto-indo-european **se-* (vezi mai sus egipt. *sa!*) cu sensul de bază 'a semăna', radical productiv în italică, celtică, germanică, baltică şi slavă (nu şi în greacă, armeană şi irano-indiană). Dintre cele mai timpuriu atestate cuvinte europene legate de acel radical sunt de remarcat în primul rând cele din latină: *serō, serere* 'a semăna' (pentru *serere* presupunându-se provenienţa dintr-o veche reduplicare **si-so-*), *satiō* 'semănătură', *semen* (şi sementia > rom. *Sămânţă*). Sunt evidente înrudirile străvechi dintre acele

cuvinte latinești și unele germanice (cf. germ. *säen* 'a semăna', *Saat* 'semănătură', *Samen* 'sămânță, spermă'; eng. *sow* 'a semăna', *seed* 'sămânță'); baltice (cf. lituan. *séti* 'a semăna', *séja* 'semănat'); slave (cf. *sad* - de unde rom. *a sădi, răsad, a răsădi* - interpretat greșit, cred, în dicționarul Vasmer, ca legat de **sed-* 'a așeza, a ședea'). În situația în care vocabular referitor la *cultivarea* plantelor, nu pur și simplu la plante, arată corespondențe clare nu între ramuri indo-europene precum italica (din care face parte latina) și irano-indiana, ci între italică, alte limbi europene și egipteană, nu cred că mai este corect să se păstreze ideea unui radical **se* -'a semăna' ca reprezentând un fond general indo-european primordial. În schimb, se poate merge mai departe pe linia stabilirii și a altor legături de acest gen pe care limbile europene le au (prin intermediul unor idiomuri de sorginte SF aduse în Europa de către primii agricultori) în comun cu vechea egipteană.

15. Unii s-au aventurat să considere că începuturile expansiunii indo-europene trebuie văzute în Anatolia (cf. Renfrew, 1987), ca zonă de origine a celor care aveau să introducă agricultura primitivă în Europa sud-estică. Prezentul autor ar spune mai curând că doar un fond antropologic mediteranoid (foarte probabil cu adaosuri armenoid-dinarice), precum și o importantă parte a vocabularului agricol european se trag din sectoare ale Semilunii Fertile precum Anatolia și Levantul (vezi și trasecle imigrărilor neolitice propuse de Nikolov, 1987), prin populația preistorică pe care școala Renfrew o reprezintă (nefondat) ca proto-indo-europeană. Nu doar descoperiri arheologice recente, ci și terminologie comun-indo-europeană precum cea referitoare la cal și la vehicule pe roți (vezi exemple date mai sus) indică sorgintea pastoral-stepică, nu primitiv-agricolă a celor ce pot fi desemnați ca strămoși proto-indo-europeni. Din punctul meu de vedere, mai rămâne să ne întrebăm *în ce domenii* ar fi fost proto-indo-europenii pastoral-stepici "obligați" să preia (de la populații precum cele din filtrul Cucuteni-Tripolie) terminologie referitoare la îndeletniciri necunoscute sau puțin cunoscute lor în ținuturile de baștină. Pentru a răspunde la o asemenea întrebare putem în primul rând trece în revistă inovațiile cele mai importante ale "revoluției neolitice" din Semiluna Fertilă și din extinderile ei. Așadar, puteau apărea ca noutăți pentru pastoral-stepici - pe lângă (1) *domesticirea plantelor și cultivarea pământului*, menționate mai sus -, (2) *locuințe și așezări stabile*, (3) *rituri arhaice legate de cultul fertilității*, (4) *tehnica olăritului*, și chiar (5) *navigația*. Pentru toate acestea am detectat deja un număr semnificativ de mare de corespondențe între egipteană și limbi indoeuropene, cu precădere europene. Susțin aici (și voi continua să susțin și cu alte ocazii) că acele corespondențe, sau marea lor majoritate, nu au cum să reprezinte pur și simplu împrumuturi de sorginte "orientală" ajunse cumva în anumite limbi (indo)europene istorice, ci ele implică surse și contacte preistorice. În speță, de la pre-indo-europeni mediteranoizi înrudiți antropologic cu strămoșii egiptenilor au preluat proto-indo-europenii (originar stepici) extinși spre centrul Europei (mai ales pe filieră nord-pontică) termeni de bază ai domeniilor enumerate mai sus. Asemenea termeni vor constitui subiectul unor articole viitoare.

A SHORT INTRODUCTION CONCERNING THE INHERITED ELEMENTS IN THE EUROPEAN LANGUAGES FROM PREHISTORIC EGYPTIAN IDIOMS HAVING THEIR ORIGIN IN THE FERTILE HALF-MOON

Summary

The author continues to sustain, as in earlier articles, that there is an undeniable relationship (in phonology, common vocabulary, onomastics, and even morpho-syntactic patterns) between Ancient Egyptian and a certain glottic fund of European languages.That correspondence should be viewed as going back to the very "Neolithic Revolution": Egypt was part of the original farming area, the Fertile Crescent (FC), from which groups of early farmers (mainly of the Mediterranoid stock) emmigrated to SE Europe. Those farmers were not (as Renfrew 1987 proposed) speakers of Proto-Indo-European (PIE). But the fact that certain historical Indo-Europeans (especially of Europe) still use so many terms which have clear correspondents in Egyptian (as an idiom of FC origin) should not be regarded as surprising. If we adopt a confluential glottogenetic model, and if we admit (in keeping with opinions of many serious scholars) that bearers of PIE idioms were, originally, steppic pastoral-

ists, there remains for us to raise the question: where and from whom did those pastoralists learn about domains (like *farming, stable settlement, fertility rites, pottery, navigation*) of which they did not know much in their original steppic homeland? Mainly through archaeology, we now know that, at the time of the earliest significant steppic penetrations towards the Balkans and Central Europe (ca. 4000-3000 BC), those PIE intruders had to cross (or to settle within) the vast chalcolithic cultural complex known today as Cucuteni-Tripolye. We may then reasonably consider that it was mainly from Cucuteni-Tripolye farmers (many still speaking idioms inherited from primeval FC colonists) that basic European agricultural terms - many with Egyptian correspondents - were taken over by PIE speakers and perpetuated into historical languages. Also, we should expect that, when PIE idioms were imposed to or adopted by Old European farmers, the latter applied their own pronunciation habits to those idioms, a thing reflected in certain obscure "alternations" (like/p/b/m/), to be found in both terms of clear PIE origin, and in many of the above-mentioned non-PIE primitive-agricultural ("Egyptoid") terms. This author promises to publish more material along the line of this article.

ABREVIERI

arm.	Armenesc	lituan.	Lituanian
Avest.	Avestic	Luv.	Luvian
Copt.	Coptic	m.eng.	Medio-englez
Egipt.	(vechi) egiptean	Rom.	Românesc
Eng.	Englez (modern)	Sanscr.	Sanscrit
Gal.	galic (celtic)	SF	Semiluna Fertilă
Germ.	German (modern)	v.germ.	Vechi german
got.	Gotic	v.irland.	Vechi irlandez
Grec	(vechi) grecesc	v.slav.	vechi slav

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Bergsträsser, G., 1983, *Introduction to the Semitic Languages, Winona Lake, Eisenbrauns.*

Breasted, J.H., 1964, *A History of Egypt,* New York, Bantam.

Buck, C.D., 1988, *A Dictionary of Selected Synonymes in the Principal Indo-European Languages,* Chicago, U.P.

Chantraine, P., 1984(1968), *Dictionnaire étymologique de la langue grecque,* Paris, Klincksieck.

Cole, Sonia, 1965, *Races of Man,* British Museum.

Comşa, E., 1987, *Neoliticul pe teritoriul României,* Bucureşti, EA.

Dečev, D., 1952, *Charakteristik der thrakischen Sprache,* Sofija Akademija.

* * * 1957, *Die thrakischen Sprachreste,* Wien, Rohrer.

* * * 1998, *Dicţionarul explicativ al limbii române (DEX),* Bucureşti, Univers Enciclopedic.

Ernout, A., Meillet, A., 1985, *Dictionnaire étymologique de la langue latine* (ed. IV), Paris, Klincksieck.

Furnée, E., 1972, *Die wichtigsten konsonantischen Erscheinungen des Vorgriechischen,* The Hague, Mouton.

Gardiner, A., 1988 (1927), *Egyptian Grammar,* Oxford U.P

Gimbutas, Marija, 1979, *The three waves of the Kurgan people into Old Europe, 4500-2500 BC,* Archives suisses d'anthropologie générale, 43, 2, 113-137.

Gordon Childe, V., 1967, *De la preistorie la istorie* (trad. F-E. Condurachi), Bucureşti, ES.

Köbler, G., 1989, *Gottisches Wörterbuch,* Leiden, Brill.

Lehmann, W.P./R.P.M., *An Introduction to Old Irish,* New York, MLAA.

Mallory, J.M., 1989, *In Search of the Indo-Europeans,* London, Thames & Hudson.

Martinet, A., 1986, *Des steppes aux océans - L'indo-européen et les "Indo-Européens"*, Paris, Payot.

Melaart. J., 1965, *Earliest Civilizations of the Near East,* London, Thames & Hudson.

Nikolov, V., 1987, *Beiträge zu der Beziehung zwischen Vorderasien und Südeuropa aufgrund der frühneolithischen bemalten Keramik aus dem Zentralbalkan,* APA, 19.

Piesarkas, B./B.Svecevičius, 1994, *English-Lithuanian/Lithuanian-English Dictionary,* Vilnius, Žodynas.

Pokorny, J., 1959, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch,* Bern: Francke.

Poruciuc, A., 1995, *Archaeolinguistica,* Bibliotheca Thracologica IX, 1995.

* * * 1995a, *The etymology of Dac. deva in connection with Gk. Thebai and with Palaeobalkan phonology,* Thraco-Dacica, XVI, 1-2, 275-283.

* * * 1997, *Aegeo-Balkan onomastics and Fertile-Crescent roots,* în "The Thracian World at the Crossroads of Civilizations", Proceedings of the Seventh International Congress of Thracology, Constanţa-Mangalia-Tulcea, mai 1996, vol. I (ed. Petre Roman), Institutul Român de Tracologie, Bucureşti, 218-235.

* * * 1998, *Confluenţe şi etimologii,* Iaşi, Polirom.

Renfrew, C., 1987, *Archaeology and Language,* Cambridge U.P.

Todorova, Henrietta, 1982, *Zur Frage der Kontinuität in der Entwicklung des Neolithikums, Aeneolithikums, und der frühen Bronzezeit auf der Balkanhalbinsel,* Thracia Praehistorica, Sofia, 5-9.

Vasmer, M., 1987, *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka* (ed. O.N. Trubačev), Moskva, Progress.

Wallis Budge, E.A., 1978 (1920), *An Egyptian Hieroglyphic Dictionary,* New York, Dover.

Watkins, C. et al., 1973, *Indo-European Roots, in The American Heritage Dictionary of the English Language,* 1505-1550, New York.

Whittle, A., 1985, *Neolithic Europe: A Survey,* Cambridge U.P.

Wright, R., 1991, *Quest for the Mother Tongue,* The Atlantic, 267, 4, 39-68.